

THE EUROPEAN POWERS IN THE FIRST WORLD WAR

An Encyclopedia

(Garland Publishing, Inc., New York and London, 1996. 771 o.)

Tudvalévőleg mi már szép, új, *multimédiás* világban élünk, amikor az információk tárolásának és visszakereshetővé tételének forradalmian modern módszerei (CD és társai) olyan rohamosan elterjedőben vannak, hogy egyesek már-már a Gutenberg galaxis (azaz a nyomtatott sajtó) végéről beszélnek. Versenyezhetnek-e a hagyományos lexikonok, enciklopédiák ezekkel az eszközökkel? Látszatra egyszerű nemmel felelni a kérdésre, ha pusztán a technikai paramétereket vesszük figyelembe: az átlagos kapacitású CD-korongok kb. 600 megabájt (azaz durván 600 millió n, vagyis 15 ezer nyomdai ív) információt képesek rögzíteni, de a hírek szerint már készülnek az ennél 6–8-szor nagyobb befogadóképességű, *új szabványnak megfelelő* lemezek is. Ráadásul ezeket az adatokat a megfelelő számítógépes programok a másodperc töredéke alatt el is tudják érni. E sorok íróját aligha lehet azzal vádolni, hogy nem elég fogékony az efféle új szerkezetek iránt. Ennek ellenére szilárd meggyőződése, hogy korai még a nyomtatott lexikonok és különféle adattárak használhatóságát eleve megkérdőjelezni. Éspedig nem csupán valamiféle nosztalgiaiból, ami természetesen sohasem hagyja érintetlenül a hagyományos módon kutakodó értelmiségit, amikor a polcról leemelt könyvet a maga fizikai valójában a kezébe fogja. Az iszonyatos *menynyiségű* információhalmazzal a bekötött papír persze nyilvánvalóan nem versenyezhet. Csak-hogy a vizsgálódónak viszonylag ritkán van szükséges egész könyvtári ismeretre. Ha pedig egy *bekapcsolatlan* számítógép mellett ülő kolléga versenyre kelne a kívánt adatot hagyományos módon (azaz lexikonból) visszakereső ellenfelével, egyáltalán nem bizonyos, hogy előbb jutna célhoz. A gépnek ugyebár be kell melegednie, be kell tölteni a kívánt kezelőprogramot, le kell venni a polcra a kívánt adatot *valószínűleg tartalmazó* CD-lemezt, be kell olvasztatni a géppel, meg kell adnia keresési szempontokat – és ekkor már tényleg jöhet az elsőprően gyors visszakeresés. De csak ekkor. Amannak elég a megfelelő kötetet leemelnie a polcra, és gyakorlott ujjaival végigpörgetni a lapokat a kívánt szócikkig. Ennyi. Az pedig nyilvánvaló módon nem szorul bizonyításra,

hogy a tárolt adatok hitelessége, az illető eszköz megbízhatósága már nem technikai kérdés: a gondos (vagy éppenséggel gondatlan) *szerkesztő* munkája teszi használhatóvá a lexikont, akár könyv formájában, akár CD-lemeze készült.

Úgy vélem a lényeg ez utóbbin – a megbízhatóságon – van. És mert jó és használható lexikonokra és adattárakra változatlanul minden kutatónak szüksége van, csakis örömmel lehet üdvözölni, ha valamely kiadó veszi magának a fáradságot és ilyet megjelentet. Ennélfogva az itt ismertetendő új, az első világháborúval foglalkozó kiadvánnyal kapcsolatban is indokolt az effajta öröm. A címe (*Az európai hatalmak az első világháborúban*) igazából akkor lesz érthető, ha elolvassuk a szerkesztői előszót, melyből kiderül, hogy ezt a munkát egy korábbi, az USA első világháborús szereplését bemutató, hasonló jellegű enciklopédia párjának szánták. (Ezek szerint elképzelhető, hogy a későbbiekben még meg fognak jelentetni egy *harmadik* kötetet is, amely alkalmasint az Egyesült Államokon és az európai hatalmakon *kivüli* országok világháborús történetét dolgozza fel...)

Nyugodtan elmondható, hogy a szerkesztő és munkatársai a rendelkezésükre álló teret szinte maximálisan az adatközlésre használták fel: a közel nyolcszáz nagyalakú oldalon kizárólag szöveg található, képeket hiába is keresnénk benne, bár a nagyszámú életrajzi szócikk talán indokolhatná a szerepeltetésüket. Vannak viszont térképvázlatok, éspedig nem kevesebb, mint huszonöt, a főszövegtől elkülönítetten. Ezek használhatóságát erősen korlátozza megjelenítésük silány minősége: néhol mintha kormos kézzel fogdosta volna össze valaki a szűzien tiszta árkus papírt. Ez a kifogás mindenestre több, mint egyszerű szörszálhasogatás, mivel a térképvázlatok nagyon is fontosak a történések megértéséhez. Tulajdonképpen nehéz is megérteni, hogyan kerülhettek ilyen gyenge nyomdatechnikai megoldással ezek a vázlatok az egyébként igényes kiállítású kötetbe.

A szócikkek kiválasztása általánosságban jónak mondható, azzal együtt, hogy természetesen *más* szerkesztő bizonyára más személyeket, eseményeket, fogalmakat tartana fontosnak sze-

repeltetni. Itt is megfogható ugyanakkor egy problematikus mozzanat, amely szinte valamennyi nyugati kiadású, de Kelet-Európa történetével is foglalkozó szakmunkában tetten érhető. Ugyan ki tagadhatná, hogy mindannyiunk életét igen jelentős mértékben befolyásolják előítéletek – sajátjaink épp úgy, mint másokéi. Nos, az egyik ilyen (nem egészen alaptalan) előítélet úgy szól, hogy a nyugati szerzők – nyelvi problémák miatt, vagy talán egyszerűen a megfelelő érdeklődés híján – alig fordítanak figyelmet a nem angol nyelven hozzáférhető forrásokra, ill. szakirodalomra. Ennélfogva ezeknek a munkáknak a kontinensünk *általuk kevésbé* ismert feléről szóló részei jóval kevésbé megbízhatóak, megállapításai jóval kevésbé megalapozottak, mint a többiek. Jelen esetben elég csupán szűrőpróbaszerűen megvizsgálni az egykori Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségesei politikusainak és hadvezéreinek életrajzi adatait tartalmazó szócikkeket, s máris kiderül, hogy a fenti előítélet itt bizony nagyon is

megalapozott. Így például Böhm-Ermolli, Borojević, Krobotin, Arz vagy Falkenhayn, Berchtold, Horthy esetében vagy névleírási, vagy dátumprobléma van.

Alapos gyanú merülhet fel az olvasóban ezen kívül a kötet végén található *index* megbízhatóságát illetően is. Egy találmány kiválasztott hosszabb szócikkben (Outbreak of the First World War – azaz az első világháború kitérése) található huszonhat személyből nem kevesebb, mint hat kimaradt a mutatóból.

Egészében véve mégis azt lehet mondani, hogy ez egy hasznos és korszerűnek számító kiadvány (habár az osztrák–magyar felvonulási terv bemutatása például szinte érthetetlenül bonyolult sikeredett). A vele szemben felhozott kritikai észrevételek ugyanis főként abban az esetben lennének indokoltak, ha nálunk készülnének jobb és megbízhatóbb segédkönyvek. De sajnos egyelőre nem ez a helyzet...

Pollmann Ferenc

JOHN LUKACS

AZ EURÓPAI VILÁGHÁBORÚ 1939–1941

(Európa Kiadó, Budapest, 1995. 730 o.)

Lukács János (így szerepel neve faksimile-aláírásában az eredeti előszó végén!) – könyvről csak nagyon hosszan vagy csak röviden lehet írni. Hosszan nem érdemes – olvassa el a könyvet az érdeklődő! –, így marad az a változat, hogy néhány fontosabbnak tartott részletet kiemelve felhívjam rá az olvasó figyelmét. Ugyanis terjedelmes művében nem szabvány hadtörténelmet ír, hanem megkísérli bemutatni az akkori átlageurópaiak mindennapi életét, gondolkodásmódját, „túlélési technikáját” is. S ami különösen nehéz feladat: megkísérli megismertetni az angolokkal a kontinentális, a kontinensbeliekkel a szigetországi gondolkodásmódot is.

Az első rész „szabályos” – bár rövidre fogott – hadtörténelem. „E könyv első részében megkísérlem leírni a háborút... Itt-ott talán újszerűnek hat a felfogásom, amely helyenként csak az utóbbi időben feltárt anyagokra támaszkodik.” (Magyarországon több mint húsz évvel az eredeti megjelenése után is több megállapítása újdonságnak hat...) Hangsúlyozza azt is, hogy „a történelmi és jogi bizonyítékok nem azonosak. Az utóbbiak célja az igazságszolgáltatás; az előbbieké az igazság. Az igazság mélyebb és

fontosabb az igazságszolgáltatásnál.” A magyar kiadáshoz írott előszóban pedig örömmel állapíthatja meg, „mischerint az immár több mint 22 évvel ezelőtt befejezett szövegemet az idő vasfoga nemigen kezdte ki, tehát nagyobb korrekciókra nem lett szükség”.

Az elmúlt évtizedek finoman fogalmazva is egyoldalú propagandája után meglepetésként hat, hogy pl. a L'Humanité Párizs német megszállása után „Fraternité franco-allemande” (Francia–német barátság) címmel közölt vezércikket. A megszállt és csatlós országokban a kommunisták – főleg vezetőik – csak igen megkésve, 1941 tavasz végétől csatlakoztak az ellenálláshoz. A munkásság – figyelembe véve a német munkavédelmi és munkajogi szabályozás bevezetését – eleinte általában vonakodott az ellenállásban való részvételtől. A jobb- és baloldali hagyományos kategóriái egyébként is fokozatosan értelmetlenné váltak. Így eshetett meg pl. az a tragikomikusnak is felfogható helyzet, hogy a magyar kormányzatot mind a náci vezetők, mind az angolszász baloldali egyformán „reakciónak” találta.

Fontos megállapítása, hogy mennyire megerősödött a diplomácia eszköztárában a koráb-